

**ԱՐՄԱՆԻ ՄԻՐՈՒՄԻ
ՄՈՒՔԱՐԵԱՆ**

**ՊՈԼՍԱՀԱՅԵՐԸ
(1923-1939)**

**ԵՐԵՎԱՆ
2016**

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՐՄԱԻԵՆԻ ՄԻՐՕՂԼՈՒ ՍՈՒՀԹԱՐԵԱՆ
ՊՈԼՍԱՀԱՅԵՐԸ (1923-1939)

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ԱՇԽԵԱՆ
ՄԱՏԵՆԱԾԱՐ
145

ARCH. MESROB ASHJIAN
BOOK SERIES

145

Signature

ԵՐԵՎԱՆ 2016

ՀՏԴ 93/94

ԳՄԴ 63.3

Մ 967

Խմբագիր՝ պ.գ.դ., ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ

Ալբերտ Ա. Խառատյան

Արմաենի Միքոլու Մուխարեան

Մ 967 Պոլսահայերը (1923-1939). – Եր., Պատմության ինստիտուտ,
2016, 299 էջ, + 67 նկար:

Աշխատութիւնը նուիրուած է Կ.Պոլսոյ Հայ համայնքի ազգային կեանքի եւ իրականութեան (1923-1939)՝ Թուրքիոյ Հանրապետութեան հռչակումէն մինչեւ Բ. Համաշխարհային պատերազմ, որ արդիական նշանակութիւն ունի սոյն համայնքի պատմութեան բացայայտման համար:

Աշխատութեան թեման կը բնութագրէ՝ ազգային փոքրամասնութիւններու, անոնց կարգին նաեւ Պոլսահայ համայնքի նկատմամբ Թուրքիոյ Հանրապետական կառավարութեան վարած քաղաքականութիւնը, համայնքի գոյատեւման համար Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանի նշանակութիւնն ու կարեւորութիւնը, ազգային սեփականութիւններու պահպանման կապուած խնդիրները, Պոլսահայ համայնքի քաղաքացիական կացութիւնը, կրթական, մշակութային, տնտեսական եւ այլ խնդիրներ:

Աշխատութիւնը կրնայ նպաստել՝ Արտաքին Գործոց եւ Սփիւտքի Նախարարութիւններու գործունէութիւններուն, օգտակար հանդիսանալ՝ քաղաքագէտներուն, Պոլսահայ պատմութեամբ զբաղող մասնագէտներուն եւ ուսանողներուն, ինչպէս նաեւ սոյն պատմութիւնով հետաքրքրուող ընթերցող հասարակութեան:

ՀՏԴ 93/ 94

ԳՄԴ 63.3

ISBN 978-9939-860-30-5

© ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Երկու խօսք հեղինակեն	7
Առաջաբան	9

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ 24

Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութիւնն ու համայնքը՝ Հանրապետութեան հռչակումէն առաջ (1453-1923)	24
Թուրքիոյ Հանրապետութիւնն ու Ազգային Փոքրամասնութիւնները	54
Թուրք-Յոյն փոխանակութիւնը	56
Թուրք-Հայ Բարձրացման Միութիւնը	61
Թրքացման քաղաքականութիւն	64
Հրօնիքայի դատը	72
Շէյխ Սայիտի եւ Տէրսիմի ապստամբութիւնները	76
Էլզա Նիէկոյի դէպքը	79
Գաղթականներու եւ Ապաստանեալներու Բնակեցման Օրէնքն ու Թրակիոյ դէպքերը	81
Մուսա լերան քառասուն օրերը	84
Եւ այլ օրէնքներ	86

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ 88

Պատրիարքութիւնն ու համայնքը Հանրապետութեան հռչակումէն վերջ	88
Հայ հասարակութեան գործերու աշխարհականացումը	99
Հայ Կաթողիկէ հասարակութեան գործերու աշխարհականացումը.....	102
Փոքր Ասիա գտնուող Հայերու Պոլիս արտորուիլը	107
Հաթայը (Ալէքսանդրեթի Սանճակ)	109

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ	110
Հայկական վագրֆներն ու ազգապատկան կալուածները	110
Պոլսահայ Համայնքի տնտեսական կեանքը	119
Արհեստներ	123
Օսմանեան Առետրական Դրամատուն (Հայ Պանքա)	126
Հայոց «Լքեալ Գոյքեր»ը	128
Սանասարեան Վարժարանն ու Սանասարեան Խանը	155
Բանկալթիի Հայոց Գերեզմանատունը	166

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ	180
Համայնքն ու բարեսիրական հաստատութիւնները	180
Կ.Պոլսոյ Ազգային Խնամատարութիւնը	180
Սուրբ Փրկիչ Ազգային Հիւանդանոց	191
Գալֆաեան Որբանոց	199
Գարակեօզեան Ազգային Արհեստանոց-Որբանոց	203
Ուսուցչաց Օգնութեան Սնտուկ	207
Թոգատլեան Պանդոկը	211
Սուրբ Յակոբ Հիւանդանոց	213

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ	214
Եկեղեցիներն ու գերեզմանատուները	214
Եկեղեցիներ	214
Գերեզմանատուներ	220

ԳԼՈՒԽ ՎԵՅԵՐՈՐԴ	224
Կրթական եւ մշակութային կեանք	224
Կրթական կեանք	224
Մշակութային ընկերութիւններ	242

Պոլսահայ բարբառը եւ աշխարհաբարի կազմութիւնը	244
Գրականութիւնը, գրատպութիւնն ու մամուլը	245
Թատրոն	252
Երաժշտութիւն	254
Ճարտարապետութիւն	257
Նկարչութիւն	258
Վերջաբան	259
Օգտագործուած աղբիւրներու եւ գրականութեան ցանկ	264
Յաւելուածներ	279
Անուանացանկ	286

ԱՐՄԱԻԵՆԻ ՄԻՐՕՂԼՈՒ ՄՈՒՀԹԱՐԵԱՆ

ՊՈԼՍԱՀԱՅԵՐԸ (1923-1939)

Համակարգչային ձևավորումը՝ Ա. Մարանգոզյանի
Տպագրիչ՝ Լ. Մուրադյան

Ստորագրված է տպագրության 16.05.2016 թ.
Տպաքանակը՝ 200 օրինակ

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ИИСТИТУТ ИСТОРИИ НАН РА
INSTITUTE OF HISTORY OF NAS RA

ՀՀ, 0019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյանի պող. 24/4
RA, 0019, Ереван, пр. Маршала Баграмяна 24/4
24/4, Marshal Baghramyan ave., 0019, Yerevan
<http://www.academhistory.am>